

Denna artikel publicerades första gången i tidskriften *Fjärde Internationalen* 4/90

Per-Olof Mattsson och Christer Franzén

Trotskyj i Sverige – Anteckningar kring en bibliografi

Den 20 augusti i år (1990) inföll 50-årsdagen av mordet på Leo Trotskyj. Efter ett halvsekel har den verkliga sanningen om mordet börjat krypa fram. General Dmitrij Volkogonov, författare till en häromåret i Sovjetunionen publicerad Stalinbiografi och chef för institutet för militärhistoria, har påträffat den order som fastslog dödsdomen över Trotskyj. I en intervju med den italienska dagstidningen *La Stampa*, säger Volkogonov att han har kopior av ordern. Den undertecknades av Stalin och kontrasignerades av Vorosjilov, Molotov och Ordzjonikidze i september 1931, men var då ännu hållen i allmänna ordalag. Det var först 1934 som en särskild grupp inrättades för att i detalj planera mordet.¹

I samband med 50-årsdagen kan det vara på sin plats att göra en liten översikt av Trotskyjs plats och roll i den kommunistiska rörelsens utveckling i Sverige. Under de senaste tre åren har vi genomvandrat en stor del av svensk arbetarrörelsens tidningar, tidskrifter, pamfletter och böcker på jakt efter material av Trotskyj. Slutresultatet av vårt arbete kommer att bli bibliografin ”Leo Trotskyj på svenska”. Materialet har visat sig vara betydligt rikare än vad vi kunde föreställa oss innan arbetet inleddes. När nu arbetet börjar närma sig ett möjligt, om än med nödvändighet provisoriskt, slut, så finns det anledning att göra en del reflektioner kring det material som hittills har samlats in. Kanske kan det bidra till att väcka intresse för något så, åtminstone på ytan, torrt och akademiskt som en bibliografi.

Skribenten, teoretikern och den politiske ledaren Leo Trotskyj måste betraktas som en av de främsta representanterna för den marxistiska traditionen. Vid sidan av Marx, Engels, Lenin och Rosa Luxemburg har hans analyser, paroller och föredöme varit en av de viktigaste inspirationskällorna för den kommunistiska rörelsen. Det verkliga syftet med vårt arbete är därför att göra Trotskyjs arbeten mer tillgängliga för alla som vill orientera sig i den revolutionära traditionens och politikens källor som en vägledning till revolutionär handling. För att citera Lenin: ”Utan en revolutionär teori ingen revolutionär rörelse”.

Trotskyj i Sverige

Leo Trotskyj vistades så vitt vi vet endast ett par gånger i Sverige. Vid ett tillfälle flydde han från Sibirien (skildrat i *Min flykt från Sibirien*) och med de pengar som han fick för sin lilla bok om äventyret, lämnade han 1907 hemlandet via Finland och Stockholm.²

Vid hemfärden från exilen i New York i början av 1917, till det sjudande Petrograd, anträdde Trotskyj resan med den norska ångaren Christianiafjord och kom med dess hjälp till Stockholm i mitten av maj 1917. I en kort intervju för den vänstersocialistiska *Folkets Dagblad Politiken* (FDP) berättade Trotskyj om engelsmännens trakasserier i Halifax mot de hemvänderande ryska revolutionärerna.³ Han intervjuades på ett litet hotell i det gamla Klara av Bernhard Bengtsson, ett känt namn i den radikala pressen under signaturen Bes, som i en återblick efter Trotskyjs död medgav att intervjun blev ganska mager. Han ”avslöjade” också att Trotskyj hade berättat för honom om sina försök i filmbranschen under vistelsen i New York

¹ Se ”Soviet Archives Confirm: Stalin Signed the Order”, *Workers Vanguard* nr 509, 7.9 1990 och ”New facts and old distortions”, *International Viewpoint* nr 191, 1.10 1990.

² *My Life*, NY 1971, s. 201.

³ ”I engelska imperialismens klor”, *FDP* 17.5 1917.

och uttryckligen förbjudit all publicering av dessa uppgifter.⁴ I sin självbiografi skriver Trotskij, att det enda han minns av Stockholm är ransoneringskortet för bröd. Han hade aldrig tidigare sett sådana.⁵

Trotskij blev först känd i bredare kretsar utanför den socialistiska rörelsen i rollen som Petrogradsovjetens ordförande under den sista avgörande fasen av den ryska revolutionen 1905. Så vitt vi har kunnat finna, så uppmärksammades händelserna i Ryssland i stor omfattning av den svenska pressen. Men knappast någon enstaka person trädde fram i rapporter och sammanfattningar. Inte ens i Valdemar Langlets bok om revolutionen nämns Trotskij vid namn.⁶ (Frågan kompliceras av att han framträdde under flera pseudonymer, bl.a. Janovskij efter sin hemby Janovka.)

Från 1905 till februarirevolutionen 1917

Den ryska arbetarrörelsens företrädare var relativt välkända i Sverige och framför allt inom arbetarrörelsen. (Se exempelvis Björkegrens *Ryska posten*, vars antikommunism inte helt förhindrar att en del intressant information förmedlas.) Bland andra Bucharin medarbetade i socialdemokratiska ungdomsförbundets *Stormklockan*, ett fäste för partivänstern, under första världskriget. Men de olika grupperingarna och ståndpunkterna var i det närmaste ett förseglat kapitel för den svenska vänstern. Solidariteten med ett förtryckt grannfolk i kamp mot en despotisk regim var självklar, men okunnigheten stor. I de svenskspråkiga finska tidningar som vi har undersökt är detta inte lika påfallande.⁷ Förbindelserna var antagligen av mer politisk karaktär och skillnaderna mellan exempelvis bolsjeviker och mensjeviker framstod klarare.

Därför är det inte förvånande att Trotskijs ställning i den ryska rörelsen, enligt vad vi har funnit, var helt okänd i Sverige.⁸ Den tidigaste skrift av Trotskij som översattes till svenska behandlade tsardömets historia och skrevs i samband med Romanovdynastiens 300-årsjubileum: *Vår vanheders jubileum (1613–1913)*. Den lilla broschyren överfördes till svenska av Zeth Höglund och publicerades 1913 av Frams Förlag (dvs. ungdomsförbundets förlag). Höglund var en av de få svenska ledare som var någorlunda internationellt orienterade. Trotskij var dock inte ensam författare och hans namn stod på titelbladet efter Domovs (pseudonym för Steklov).

Ytterst lite av Trotskijs centrala skrifter före oktoberrevolutionen har överhuvudtaget översatts. *Resultat och framtidsutsikter*, den skrift i vilken Trotskij redan 1906 klart och otvetydigt framställde den permanenta revolutionens strategiska och taktiska uppgifter för den ryska arbetarrörelsen, förblev i stort sett okänd ända fram till 1960-talet då enstaka utdrag förekommer.⁹ I sin helhet publicerades den av Partisanförlaget först 1972.¹⁰

⁴ ”När Trotsky var filmbov i Amerika”, *Folket i Bild* nr 37 1942.

⁵ *My Life*, s. 286.

⁶ Langlet, Valdemar, *Revolutionsrörelserna i Ryssland...*, 1905–06.

⁷ *Arbetet* (Åbo), *Folkbladet* (Vasa) och *Arbetarnas Notisblad* (Helsingfors).

⁸ Ett undantag är ett korrigerande av felaktiga uppgifter om att Trotskij politiskt skulle höra hemma bland mensjevikerna även under första världskriget. En viss M. Boretsky skriver i ”De ryska socialisterna och kriget”, *Stormklockan* nr 48 1915, att: ”Varken Trotsky, eller hans grupp, eller de som samla sig om tidningen ’N. S.’ [*Nasje Slovo*], ’Föreningsmän’ och ’Bolschevikerna’ och icke heller de som i Ryssland stödjade Trotskys ståndpunkt om kriget, ’Föreningsmän’ [interdistriktsorganisationen] och ’Trotskisterna’, bära något som helst ansvar för O. K:s [organisationskommittén] politiska linje och ännu mindre ha de någonsin eller någonstans förklarat att tidpunkten icke är lämplig till att föra en våldsam kamp mot regeringen.”

⁹ Se antologin *Bolsjevikrevolutionen 1917, Socialismens utveckling från vetenskap till insats*, Sthlm 1967. Redigerad av Jens A. Christophersen och översatt från norska.

En annan viktig text från den här perioden är *Kriget och internationalen*, som utgör Trotskijs vidräkning med Andra Internationalens förräderi i samband med det första världskriget. Ett utdrag återfinns i *Den permanenta revolutionens epok* (Partisanförlaget 1969), men före slutet av 60-talet har vi enbart funnit ett försök att presentera och översätta den text, som på sätt och vis lade grunden för Trotskijs anslutning till bolsjevikpartiet. Den trycktes i *Svenska Socialisten*, en veckotidning som publicerades i Chicago av Scandinavian Socialist Federation (en avdelning inom det amerikanska socialistpartiet) efter oktoberrevolutionen.¹¹

Konferensen i Zimmerwald med oppositionella krafter från olika arbetarpartier i Europa i september 1915, slutade med att Trotskijs kompromissförslag till upprop antogs, det s.k. Zimmerwaldmanifestet. Trotskijs namn återfinns inte bland undertecknarna, men det författades av honom och har i det skicket upplevt åtskilliga publiceringar, de flesta dock med en viss försening.¹² Dokumentet kom trots en del politiska oklarheter att spela en viktig roll för samlandet av den oppositionella vänsterflygeln i det som hade varit Andra Internationalen.

Vägen till oktoberrevolutionen

Trotskijs deltagande vid Zimmerwaldkonferensen blev för den svenska arbetarrörelsen det tidigaste beviset för hans betydelse och en självklar referenspunkt. Bernhard Bengtson inleder sin lilla intervju i maj 1917 med att hänvisa till: ”Trotzkys örnansikte, välbekant från Zimmerwald”. Men den roll som spelades av Trotskij och den organisation han tillhörde innan anslutningen till bolsjevikpartiet – den s.k. interdistriktsorganisationen – förefaller att ha varit i det närmaste okänd i Sverige. Innan hösten 1917 är bilden av Trotskij oklar och undanskymd. I september 1917 framträder Trotskij som talesman för bolsjevikerna och avger en officiell deklaration från partiet, skriven av honom själv, vid den så kallade Demokratiska konferensen. Skärpan i hans angrepp på den provisoriska regeringen och kompromisspartierna väckte en viss uppmärksamhet.¹³

Ekonomiskt och därmed också resurs- och utrymmesmässigt är den svenska arbetarpressen naturligt nog relativt outvecklad jämfört med den borgerliga. Det gäller också i fråga om att återge och följa utvecklingen i Ryssland fram till perioden efter oktoberrevolutionen (november enligt vår tideräkning). Hänsyn måste också tas till att nyhetsförmedlingen under en revolutionsperiod är betydligt mer svårbemästrad än under ”normala” förhållanden. Motstridiga uppgifter, förfalskningar osv. är inte ovanliga.¹⁴ Men åren efter revolutionen, från

¹⁰ *Resultat och framtidsutsikter*, Halmstad 1969. Översättning av Kenth-Åke Andersson. (Ny uppl. 1983.) Kenth-Åke spelade en avgörande roll, både som översättare, redaktör och introduktör, för de Trotskijböcker som publicerades av Partisanförlaget under åren 1969–73.

¹¹ ”Tysklands socialister vid skampålen”, *Svenska Socialisten* 4.4 1918. Översättningen var gjord ur Trotskijs *The Bolsheviki and World Peace*, som då var mycket omtalad i samband med fredsförhandlingarna efter första världskriget. Se ”En revolutionens fanbärare: Levnadsteckning över ryske utrikesministern Leon Trotzky, den nya ryska revolutionens främste man”, intervju med Alexander Mensjoj från *Novyj Mir* i *Svenska Socialisten* (Chicago) 17.1 1918.

¹² Se t.ex. *Stormklockan* nr 39 1915 (faksimil i Knut Bäckström, *Arbetarrörelsen i Sverige*, andra delen, Sthlm 1963, s. 275; stalinisten Bäckström nämner naturligtvis inte författarens namn eller att Trotskij överhuvudtaget var närvarande; samt i *Arbetarhistoria* nr 47 (1988:3), s. 19). Manifestet undertecknades av Zeth Höglund och Ture Nerman för de svenska och norska ungdomsförbunden.

¹³ Återgavs i *Arbetet* (Åbo) 31.10 1917. Se också *Social-Demokraten* (SocD) 22.10 1917: ”Trotsky anfäller våldsamt regeringen och förparlamentet”. Hela deklarationen återfinns i *Ryska revolutionens historia*, Sthlm 1931.

¹⁴ Många exempel skulle kunna ges. I *Smålands Folkblad* påstod man 19.7 1918, att ”Fru Trotski” befann sig ”i Stockholm” med två miljoner rubel för att förbereda reträtten när bolsjevikväldets oundvikliga slut skulle komma. Uppgiften, som uppgavs härröra från ”välunderrättade källor”, spreds sedan vidare i den övriga svenska

november–december 1917 fram till mitten av 1920-talet, så är Trotskij, trots konkurrens från andra världshändelser som världskriget, ett desto större namn i både kommunistiska, socialdemokratiska och syndikalistiska tidningar.

Revolutionsledare och folkkommisarie

En stor del av dokumenten från själva revolutionen, alla de upprop, resolutioner, tal etc. som Trotskij författade, går att återfinna här och var i den svenska arbetarpressen. Men förvirringen är ibland stor och händelserna utvecklas fort och någon större överblick var nog inte möjlig att få innan böckerna om revolutionen börjar publiceras under 20-talet, med Fredrik Ströms *Ryska revolutionen i sammandrag* från 1924 som något av ett pionjärverk.¹⁵

Efter bildandet av den första sovjetregeringen, Folkkommisariernas Råd, blir Trotskij roll i den nybildade staten mycket framträdande. Till att börja med innehade han posten som folkkommisarie för utrikes ärenden och ledde därmed det arbete som under ett halvt år kom att stå i centrum för världens uppmärksamhet, nämligen förhandlingarna om ett slut på kriget.

I egenskap av ledare för utrikespolitiken kan man säga att Trotskij var ett större namn, en mer välkänd, både fruktad och älskad, företrädare för bolsjevikstaten än Lenin. Förspelet till fredsförhandlingarna med Tyskland och själva förhandlingarna i den politiska kommissionen i Brest-Litovsk lyfte fram Trotskij i tidningsspaltarna som en av tidens mest kända politiker. Varje ord, varje nyans i hans deklamationer analyserades av borgerliga tidningar och gav upphov till vilda spekulationer. I arbetarpressen fäste man stora förhoppningar vid förhandlingarnas utgång och gav mer än gärna offentlighet åt Trotskij uttalanden, som drog till sig alla radikalas sympati.¹⁶ Dock med undantag för majoriteten av de reformistiska och centristiska ledarna inom arbetarrörelsen, som framhärjade i att betrakta Tyskland som huvudfienden och alliansen mellan Ryssland, England och Frankrike som okränkbar.

Förhandlingarna i Brest-Litovsk påbörjades i december 1917 och följdes med stor spänning av hela den svenska pressen. Telegrammen från diskussionerna mellan Trotskij och de tyska förhandlarna återgavs dag efter dag på framträdande plats i tidningarna och Trotskij framträdde som talesman för fred, nationellt självbestämmande och förnuft.¹⁷ Propagandisten Trotskij, den som med välformulerade meningar gisslade och brännmärkte de härskande klasserna i Europa och anklagade dem för den imperialistiska slakten, blev omåttligt populär

pressen (bl. a. *SocD*, som påstod att frun befann sig i den svenska huvudstaden ”sedan en vecka”). I *SocD* påstod man 19.12 1918 att bolsjevikerna illegalt låtit införa 60 miljoner rubel till Enskilda Banken. Ett annat exempel är uppgifter i *Väst-Svenska Kuriren*, som utgavs av SKP, 9.3 1921 om att man i London tillverkade falska bolsjeviktidningar.

¹⁵ Verket utkom i fem delar och innehåller en rad viktiga dokument. Det angreps våldsamt av Bucharin i samband med partisprängningen 1924. Se *Revolutionen i Sverige 1917–1924* (red. Håkan Arvidsson), Göteborg 1972, s. 148–155. Senare publicerades fr. a. *Ryska revolutionens historia* (Sthlm 1931), ett sovjetiskt verk som redigerats av M. N. Pokrovskij innan den stalinistiska lögnmaskinen hade hunnit förvanska alltför mycket av revolutionshistorien. Några dokument från sovjetregimens första tid trycktes i en volym med titeln *Påbud och förordningar utfärdade av de revolutionära folkens styrelse* (Sthlm 1920). Den anges vara utgiven av ”byrån för internationell, revolutionär propaganda vid kommissariatet för utländska ärenden i den ryska republikens styrelse, tills vidare gällande för arbetare och bönder”.

¹⁶ . Se exempelvis ”Ett manifest om fred till alla världens folk” i *FDP* 30.11 1917; ”Till alla arbetande, förtryckta folk i Europa!”, *FDP* 20.12 1917; ”Rysslands fredsupprop till sina allierade”, *Svenska Dagbladet* (SvD) 31.12 1917.

¹⁷ De stora dagstidningarna hade periodvis en stående rubrik med nyheter från Brest-Litovsk. I dessa dagar när borgerliga massmedia fylls av lögnerna om bolsjevismens oförenlighet med nationellt självbestämmande, kan det vara på sin plats att notera en och annan rubrik från den här tiden: ”Ryssland erkänner Finlands oberoende”, *SvD* 3.1 1918; ”Ryska regeringen erkänner Ukraina som självständig stat”, *FDP* 4.1 1918.

och blev en del av varje medveten arbetares världsbild. När sovjetregeringen med Trotskij som drivande kraft i december 1917 inledde sina avslöjanden av den hemliga diplomatin, tilldrog sig detta naturligtvis ett stort intresse. En hel bok publicerades även på svenska med texter hämtade ur *Pravda* och *Izvestija*.¹⁸ Avslöjandena berörde också Skandinavien och i en kort intervju med Zeth Höglund meddelade Trotskij en tidigare hemlig uppgörelse mellan Tsarrysland och Tyskland om Ålands framtida öden.¹⁹

Det är alltså först och främst i rollen som folkkommissarie Trotskij blir allmänt känd i Sverige och hans övriga arbeten, hans artiklar och skrifter om den revolutionära rörelsens strategi och taktik är i det närmaste okända och tilldrar sig intresse först i och med Kommunistiska Internationals bildande 1919.

Av de skrifter som har en direkt anknytning till frågan om kriget, publicerades en på svenska 1918: *När skall det förbannade kriget sluta!*²⁰ När Trotskij i sin bok om *Oktoberrevolutionens historia* gör en första sammanfattning av händelserna, så publiceras den redan samma år på svenska med titeln *Den ryska arbetarrevolutionen: Från novemberrevolutionen till Brestfreden*. Översättare var Allan Wallenius, en finsk kommunist, senare ledande stalinist, som vistades i Sverige under en period efter nederlaget för de röda i Finland.

Inbördeskriget i Ryssland, som varade åren 1918–21, gavs stor uppmärksamhet i svensk press och inte minst i arbetarpressen. I rapporter och artiklar kopplades Lenin och Trotskij oavbrutet samman som den nya statens främsta företrädare. Rubriker som ”Lenin och Trotskij mana till kamp mot fienden och till uppsättande av en folkhär” (*SocD* 23.2 1918) introducerade läsaren till ett upprop från regeringen om motstånd mot den tyska framryckningen efter fredsförhandlingarnas sammanbrott.

I den tidens svenska arbetarpress präglades språket ofta av en helt annan politisk skärpa och hårdhet än vad som nu är vanligt. Den politiska kvaliteten var inte särskilt hög, men påtagligt högre än efter det andra världskriget. Inför den imperialistiska anstormningen mot sovjetstaten, interventionen från 14 europeiska stater till stöd för den ryska kontrarevolutionen, antogs i augusti 1918 en resolution, som författats av Trotskij, vid ett extramöte med den centrala exekutivkommittén och Moskvastatens sovjet. I *FDP* (2.8 1918) publicerades den med titeln: ”Fäderneslandet är i fara! Massterror mot bourgeoisien, beväpning av arbetarna och kamp mot kontrarevolutionen”.

I ledningen för Kommunistiska Internationalen

Ett tydligt bevis på hur djupa den stalinistiska kontrarevolutionens återverkningar var inom arbetarrörelsen i det kapitalistiska Europa, är det brott som ägde rum i det revolutionära medvetandet. Under Kominterns första period – 1919–1924 – utarbetades en rad manifest, teser och resolutioner, som tillsammans med det kommunistiska världspartiets politiska praktik utgör en oundgänglig del av den revolutionära traditionen. De viktigaste av dessa dokument, säkerligen den överväldigande delen, publicerades även på svenska i böcker och tidningar. Men när intresset för det revolutionära Komintern återkom i slutet av 1960-talet och

¹⁸ Hemliga aktstycken ur ryska utrikesministeriets arkiv. Dokument publicerade i de ryska tidningarna ”Pravda” och ”Isvästia”, Sthlm 1918. Utgivna av Yngve Lorents.

¹⁹ ”En märklig intervju med Trotsky: Om Brest och om Åland — Tyskland hade i en hemlig traktat 1907 medgivit Ryssland rätt att befästa Åland”, *FDP* 7.2 1918. Se även *SocD* 8.2 1918. Ytterligare en intervju med Höglund trycktes i *FDP*. Se ”Vapenstilleståndet säkrat”, *FDP* 17.12 1917. Samtalet berörs också i Höglunds *Revolutionernas år: 1917–1921 (Minnen i fackelsken, III, Sthlm 1956)*, s. 86–89.

²⁰ Sthlm 1918: Frams Förlag. Artikel publicerades ursprungligen i *Rabotijj* 1–2.9 1917.

början av 1970-talet, så tycks kunskapen om den tidigare traditionen på svenska ha varit så gott som helt bortglömd. I viss mån sker dock ett slags återupptäckt, med återutgivning av dokument som tidigare funnits på svenska.

I utarbetandet av Kominterns politik spelade Trotskij en avgörande roll. Nedan ges exempel på dokument, skrivna av Trotskij eller med honom som medförfattare, som genom sin blotta existens åskådliggör kontinuiteten i den revolutionära traditionen:

Det invitationsbrev, daterat 24.1 1919, som sändes ut för att sammankalla Kominterns första världskongress, med Trotskij som medförfattare, nyöversattes och trycktes i *Teser om den borgerliga demokratin...* (Halmstad 1970, *Röda Häftet* 6/7), men återfinns bl. a. i tidskriften *Zimmerwald* 1919 och *FDP* 26.2 1919.

Den första världskongressens manifest till hela världens arbetare, författat av Trotskij, nyöversattes och trycktes i *Teser om den borgerliga demokratin...*, men återfinns bl. a. i en separat pamflett, *Till hela världens arbetare!* (Sthlm 1919), *Den tredje internationalen* (Sthlm 1919) och *FDP* 27.3 1919.

Den tredje världskongressens teser om taktiken, med Trotskij som medförfattare, nyöversattes och trycktes i *Teser om taktiken...* (Halmstad 1970, *Röda Häftet* 3/4), men återfinns bl.a. i *Världsläget och Kommunistiska Internationalens uppgifter* (Sthlm 1921).

Det material som Trotskij sammanställde för en rapport till exekutivkommittén (EKKI) om den franska kommunismen i mars 1922 nyöversattes och trycktes i *Den proletära enhetsfronten* (Sthlm 1973, *Rött Forum* 8), men återfinns delvis i ”Betraktelser över Enhetsfronten”, *Revolt* 1922 (Stormklockans jultidning).

Några exempel kan också ges på artiklar av Trotskij i allmänna och kulturella frågor, som ingår i några av Partisanförlagets utgåvor i slutet av 1960-talet och som redan fanns på svenska:

Förordet till den franske författaren Marcel Martinets *La Nuit*, ingår i utdrag i *Litteratur och Revolution* (Halmstad 1969), s. 232f, men återfinns i sin helhet redan i *FDP* 17.2 och 3.3 1923.

Artikeln om ”Alkoholen, kyrkan och biografen” från juli 1923, nyöversattes och trycktes i *Litteratur och Revolution*, men återfinns bl. a. i *Röda Röster* nr 13/14 1923 och *FDP* 25.8 1923.

Förordet till Trotskijs samling av arbeten från 1917 (I–II, Moskva 1924–25), som blev den första egentliga skottavlan för stalinisternas angrepp på teorins och historiens område, nyöversattes från franska och trycktes i *Stalin mot Trotskij* (Sthlm 1971), men utgavs redan 1925 av ”höglundarnas” Dagens Förlag med titeln *Revolutionens lärdomar (1917)*.

Den artikel som Trotskij skrev till Lenins 50-årsdag i april 1920, nyöversattes och trycktes i *Den permanenta revolutionens epok* 1969, men återfinns redan i *Lenin: Läraren, Ledaren, Kämpen* (Sthlm 1925).

Trotskijs position som en av den kommunistiska världsrörelsens främsta ledare, återspeglas i den vikt som de kommunistiska tidningarna lade vid hans tal, rapporter, och artiklar från åren 1919–1923. Förutom redan nämnda kan en hel rad exempel på politiskt betydelsefulla dokument noteras.

Trotskijs intresse för den franska arbetarrörelsen visar sig i den rad artiklar och andra dokument som han ägnade åt frågan. En del av dessa trycktes också i *FDP* eller andra svensk-

språkiga publikationer. Exempelvis: ”Trotsky skriver till de franska kommunisterna”, *FDP* 4.11 1919 och ”Brev till en fransk syndikalist [Pierre Monatte] rörande det kommunistiska partiet”, *Den Kommunistiske Internationale* (Skandinavisk upplaga, utgiven i Moskva) nr 2 (december 1920). Bland andra viktiga artiklar av Trotskij med anknytning till Kominterns verksamhet kan nämnas den om aktualiteten av parollen ”Europas Förenta Stater” från juni 1923, som trycktes som ledare i *FDP* 10–11.8 1923 och i *Stormklockan* nr 33 1923 samt artikeln om ”Amsterdaminternationalen och kriget” från juli 1924, som återfinns i SKP:s valtidning *Folket i Val* nr 1 1924.

Under de senaste åren har förlaget Pathfinder börjat utge en serie böcker med den gemensamma titeln *The Communist International in Lenin's Time*²¹, som är tänkt att samla alla viktiga dokument från det revolutionära Komintern. En stor del av detta material finns redan på svenska, men det är utspritt i diverse böcker och 5 årgångar av *FDP* och andra tidningar. Det gäller också den viktigaste källan till kunskap om Trotskijs arbete i Komintern, samlingsverket *The First Five Years of the Communist International* (1945, 1953; den ursprungliga ryska utgåvan *Pjat Let Kominternerna* kom redan 1924). Även stora delar av detta material återfinns på svenska redan under första halvan av 1920-talet.

Bland annat kan man hitta Trotskijs artikel om bildandet av Komintern, ”En stor tid” från mars 1919, i *FDP* 1.4 1919, det av Trotskij författade manifestet från den andra världskongressen i *Den Kapitalistiska Världen och Kommunistiska Internationalen* (Sthlm 1920), rapporten till den tredje världskongressen i juni 1921 om den ekonomiska världskrisen och Kominterns nya uppgifter i *FDP* 30.6 1921 och Trotskijs *Arbetarklassen och världsläget* (Sthlm 1923), talet till partimedlemmar i Moskva i juli 1921 om ”Den revolutionära krigskonstens skola” i *Arbetarklassen och världsläget*, Trotskijs och Eugen Vargas teser till den tredje världskongressen om världsläget och Kominterns uppgifter i *Världsläget och Kommunistiska Internationalens uppgifter* och *FDP* 10, 17.8 1921, rapporten till Kommunistiska Ungdomsinternationalens andra kongress i juli 1921 om Kominternkongressen i *FDP* 19.7 1921, talet på den andra världskongressen för kommunistiska kvinnor i *FDP* 23.6 1921 samt rapporten till Kominterns fjärde kongress om Sovjetrysslands nya ekonomiska politik och världsrevolutionens perspektiv i *FDP* 28.12 1922.

De viktiga debatterna i exekutivkommittén kan också till stor del följas i *FDP*, exempelvis om enhetsfronten i mars 1922 (se Trotskijs bidrag ”Proletariatet kan inte bara vänta på revolutionen”, *FDP* 6.4 1922) eller om det franska partiet i juni 1922 (se Trotskijs inlägg i *FDP* 22–23.6 1922). Till och med Trotskijs brev till den svarte författaren Claude McKay, som behandlar en fråga som inte kan ha varit av omedelbart intresse i Skandinavien, letade sig fram till det svenskspråkiga Finlands arbetarrörelse. I *Folkbladet* (Vasa) finns på första sidan 9.3 1923 ett referat av brevet under rubriken ”Imperialismen använder de svarta i kampen mot proletariatet”.

Oppositionen mot den stalinistiska byråkratin

Vänsteroppositionens bildande 1923 och den kamp som därmed inleddes på bred front mot den framväxande byråkratin, kom att i den kommunistiska rörelsen i Sverige fördunklas av striderna inom SKP mellan den svenska partiledningens majoritet, med Höglund i spetsen, och Kominternledningen.

²¹ Tre volymer har hittills publicerats: *Lenin's Struggle for a Revolutionary International* (1984), *The German Revolution and the Debate on Soviet Power* (1986) samt *Founding the Communist International* (1987).

Utan att några av Trotskijns eller oppositionens dokument hade publicerats, inleddes en våldsam kampanj mot "trotskismen" i partiets centralorgan *FDP* mot slutet av 1924. Artiklar av Zinovjev, Wallenius och Kuusinen tog heder och ära av Lenins främste medarbetare under oktoberrevolutionen. Många kommentarer till det som kallades för "Trotskijdiskussionen" översattes direkt från den sovjetiska nyhetsbyrån.²²

Efter hand skärptes tonen alltmer. I december 1924 kunde man ännu skriva, att "Man argumenterar inte med vapen i hand i Ryssland" (*FDP* 29.12 1924). Under 1925 fortsätter kampanjen med oförtruten energi och året därpå, 1926, kan en skarp ton märkas. Rapporter från det ryska partiets diskussion kan mot slutet av 1926 ha rubriker som "Ned med skrikhalsarna!" (*FDP* 8.10 1926) och tio dagar senare heter det att "Ryska partioppositionen likvideras" (*FDP* 18.10 1926). Exakt ett år senare, 18.10 1927, har oppositionen blivit en fråga för kriminalpolisen: "Oppositionens kamptaktik en förbrytelse". Slutligen, den 2 december 1927, publicerar den svenska Kominternsektionens ledning en resolution, så vitt vi vet enhälligt, och uttalar sin egen dom över oppositionen.²³

Ytterst få artiklar och andra dokument av Trotskij sipprar igenom denna spärrad och de som släpps igenom är ofta medvetet utvalda, så att de inte ska föra fram oppositionens politiska ståndpunkter. När Trotskij avsäger sig ledningen för Röda Armén i januari 1925, så publicerar *FDP* (20.1 1925) utdrag ur hans brev till centralkommittén, tillsammans med den varning han då tilldelades för "oleninistiskt uppträdande". Samma år börjar också uppgifter om Lenins "testamente" ur Max Eastmans bok *Since Lenin Died* att cirkulera och påpassligt återger man Trotskijns dementi.²⁴ Likaså publicerar man hans artiklar till försvar för den sovjetiska politiken gentemot Kina eller om den ekonomiska planeringen, innan den också inbegreps i striden.²⁵

Möjligheterna för den vanlige medlemmen i det svenska partiet att sätta sig in i menings- skiljaktigheterna inom det ryska partiet, och vad dessa egentligen bestod i, torde ha varit mycket små. Framför allt gäller detta de internationella frågorna. Det som publicerades var starkt koncentrerat till frågan om böndernas roll i den ryska revolutionen och i uppbygget av sovjetstaten och de frågor som striden gällde inom Komintern, exempelvis den kinesiska revolutionen eller den angloryska kommittén, förblev så gott som helt fördolda. Ett ständigt återkommande tema är disciplinbrott. Inte ens socialdemokratiska eller syndikalistiska tidningar publicerade material om de internationella frågorna. Gemensamma intressen av att hålla oppositionens ståndpunkter inom en invigd krets, fick överväga gentemot eventuella poänger som kunde plockas från de stalinistiska opponenter. Den dominerande inställ-

²² Se bl. a. Zinovjavs "Trotski representerar en icke bolsjevistisk riktning", *FDP* 4.12 1924 och "Bolsjevism eller trotskijism", *FDP* 19–22, 26–29, 31.1, 2–4.2 1925. Och detta skrevs av en som kapitulerade inför trycket från kompromisspartierna vid tiden för oktoberrevolutionen och offentligt bränmärkte partiets ståndpunkt att erövra makten. Se vidare Wallenius' bedrövliga artiklar, med vilka han antagligen fick betala sin ställning i den sovjetiska exilen: "Trotskijism eller Leninism?", *FDP* 8.12 1924, "Legenden om Trotskij", *FDP* 20.12 1924 samt "Trotskij — leninismens Bernstein?", *FDP* 27.12 1924. Även Kuusinen drog sitt strå till stacken och gav sig på oppositionen med artikeln "En misslyckad framställning av den 'tyska Oktober'", *FDP* 8–10, 12.1 1925. En viss K. Hofman försökte även dra in Höglunds högeropposition i striden: "Renegaten Höglund för Trotskij", *FDP* 12.1 1925. Förutom utgivningen av *Revolutionens lärdomar (1917)* och en hel del artiklar i höglundarnas *Den Nya Politiken*, som utgavs under större delen av 1925, vilka gav uttryck åt vag sympati för Trotskij, så förekom inget försök från Höglunds sida att föra fram oppositionens ståndpunkter och motverka lögnkampanjen.

²³ Se *FDP* 2.12 1927

²⁴ "Trotskij avlivar borgarnas lögn: Tillbakavisar osanningar och försvarar proletärdiktaturen", *FDP* 26.5 1925.

²⁵ Se bl. a. "'Moskvas anda' och Kina", *FDP* 28.8 1925, "Trotskij om konflikten vid Östbanan", *FDP* 1.2 1926 samt "Trotskij om de rysk-franska förbindelserna", *FDP* 25.1 1926.

ningen från dessa rivaler inom arbetarrörelsen var snarast en illa dold skadeglädje över att en av de som hade gisslat deras politik och brännmärkt deras förräderier på ett så effektivt sätt äntligen hade fått sitt välförtjänta straff. Trotskij hade bundit ris åt egen rygg.²⁶

Några glimtar av de internationella frågorna skymtar fram i en rapport skriven av Emil Lundberg, som deltog i en skandinavisk ungdomsdelegation 1926 ("Besöket hos den 'förvisade' Trotskij", *Stormklockan* nr 39 1926). Bland annat berörs den engelska generalstrejken.²⁷

Av oppositionens dokument har vi endast återfunnit brottstycken i den svenska arbetarpressen. Oppositionens förklaring från 16.10 1926 återges i *FDP* 25.10 1926, Trotskijs tal på den femtonde kongressen i november 1926 citeras i *FDP* 8.11 1926, hans tal på exekutivkommitténs plenum i december 1926 återges i korta utdrag i *FDP* 21.1 1927 och den förenade oppositionens deklaration 8.8 1927 citeras i *Arbetaren* 11.8 1927.

Trots att Trotskij hade kommit på kollisionskurs med partiledningen i Sovjet och Kominternledningen, så trycktes hans böcker om av det svenska partiförlaget. *Arbetarklassen och världsläget* återutgavs 1927 och *Kommunismen och terrorn* både 1927 och 1928.²⁸

Vänsteroppositionens (bolsjevik-leninisterna) förslag till program för det ryska partiet, från september 1927, trycktes först i boken *Det verkliga läget i Ryssland* 1929. Ett kapitel, det första — "Frukten för vårt program", uteslöts på grund av dess "svårförståeliga hänsyftningar" för en svensk publik. Boken publicerades av Bonniers förlag och detta faktum bidrog knappast till att politiskt aktiva arbetare läste den. Förutom programförslaget innehöll det också en del material om stalinisternas historieförfalskningar, Lenins "testamente", Adolf Joffes sista brev till Trotskij samt oppositionens sista appell till Komintern efter uteslutningen.

²⁶ Se t.ex. "Nu har turen kommit till översatrapen", *Arbetaren* 27.6 1927. Det enda betydelsefulla dokument med anknytning till oppositionens ståndpunkter som publicerades i sin helhet av *Arbetaren* är det brev som Joffe skrev till Trotskij före sitt självmord. Se *Arbetaren* 31.12 1927. Naturligtvis försatte man inte tillfället att än en gång dra upp Kronstadtrevolten 1921 för att ytterligare belasta oppositionen. Se "Kronstadtupproret — 14.000 frihetshjältar mördade av Trotskij", 17.3 1928. En stilla undran är på sin plats. Var det verkligen så, att Trotskij själv stod för alla avrättningarna, kanske t.o.m. höll i alla gevären, eller var det ett kollektivt beslut av bolsjevikpartiets ledning? Den frågan bekymrade inte *Arbetaren*, man tog helt enkelt tillfället i akt att smutskasta Trotskij utan några hänsyn till den aktuella situationen. Beträffande Kronstadt-revolten, se artikeln "Kronstadt och börsen", *Arbetaren* (NY) 12.5 1921 och *Folkbladet* (Vasa) 13.5 1921 samt "Trotskij och Tjitjerin om revolten i Kronstadt", *FDP* 16.3 1921. I samband med Moskvarättegångarna, särskilt den tredje som i tiden sammanföll med anarkisternas förrådiska stöd till folkfronten i Spanien, så fortsatte kampanjen kring temat "bödeln från Kronstadt". Se bl. a. Emma Goldman, "Trotskij och sanningen om Kronstadtrevolten", *Arbetaren* 30.8–2.9 1938 och Erich Wollenberg, "Var Leo Trotskij kontrarevolutionär?", *Arbetaren* 4.3 1938. Wollenberg besvarar, i utdraget ur en bok av honom, rubrikens fråga jakande, men naturligtvis med en annan motivering än stalinisterna. Redaktionen sammanfattar artikeln på följande bekanta sätt: "Trotskij och Tuchtatjevskij voro båda Kronstadtrevoltens bödlar."

²⁷ Lundberg återkom till samtalet i en artikel i *Arbetar-Posten* 9.5 1934. Åtta år senare påstår Lundberg att han fortfarande inte tillräckligt förstår sig på de underliga ryssarnas stridigheter, för att kunna säga om Trotskij är en förrädare eller inte!

²⁸ *Kommunismen och terrorn* är fortfarande den av Trotskijs böcker som har tryckts om flest gånger: 1921, 1927, 1928 samt 1971. Se också utdraget i *Revolt 1927* "Om ryska revolutionens taktik". Det första numret av tidskriften *Fjärde Internationalen* (FI) 1969 återgav också ett utdrag: "Trotski om den borgerliga demokratin". Även böcker av Trotskij som inte översattes till svenska recenserades i *FDP*. Se exempelvis Alois Neuraths recension av Trotskijs bok om reformismen och den kontrarevolutionära interventionen, *Mellan imperialism och revolution* (*FDP* 13.7 1922), och Fritz Brupbachers recension av Trotskijs bok om Lenin (*FDP* 9.10 1924).

I övrigt kan noteras ett dokument om den nya etappen i kampen, som refereras och citeras i *Arbetaren* 29.3 1928 via en officiell sovjetisk publikation. Den amerikanska *Arbetaren*, utgavs i New York av Socialist Labor Party, tryckte 9.2 1928 en intetsägande intervju med korrespondenten Paul Scheffer från *Berliner Tageblatt*. Den kanske betydelsefullaste artikeln som har återfunnits är ”Det politiska läget i Ryssland”, som återges av *Social-Demokraten* i början av 1929.²⁹

Trotskijs principiellt sett viktigaste dokument från striden inom det ryska partiet, som blivit känt under namnet *Tredje Internationalen efter Lenin*, och som spelade en mycket viktig roll för formerandet av olika oppositionsgrupper utanför Sovjetunionen, har inte kunnat återfinnas före år 1969 på svenska! Inte ens i det allra minsta lilla utdrag eller citat.³⁰

Det enda omnämmandet vi har funnit är i en artikel av en viss A. Brown i *Arbetar-Posten* 19.5 1934. Under rubriken ”Behöver vi en ny International?” polemiserar Brown mot inställningen inom det svenska Socialistiska Partiet (SP, med Kilbom som ledare — ”kilbomare”) till trotskismen. Han skriver:

”I sina senare böcker, då striden överfördes från det nationella fältet till det internationella, går kamrat Trotskij betydligt djupare i de teoretiska frågorna, än vad han gör i den förstnämnda boken [*Det verkliga läget i Ryssland*], vilken i verkligheten var ett programutkast för den dåvarande internationalistfraktionen i det ryska bolsjevikpartiet. De senare böcker[na], vilka mera uttömmande behandlar dessa problem, och ger en förklaring över åsiktsskillnaden mellan oss internationalister och Stalins och Bucharins anhängare, äro hans kritik över tredje internationalens program och ”den permanenta revolutionens teori”, båda tillgängliga på engelskan. Jag tillsände för snart två år sedan kamrat Ture Nerman den förstnämnda boken, Trotskijs kritik av Internationalens program, med en förfrågan om det dåvarande kommunistiska, nuvarande socialistiska partiet ville översätta och utgiva denna boken, vilket dock avböjdes av partispetsarna i Stockholm, vilka tyvärr visst ännu anser att Sveriges revolutionära arbetare ej behöver studera några teoretiska problem.”³¹

Det finns inte mycket att tillägga till Browns slutsats, annat än att den svenska arbetarrörelsens historia delvis kunde ha sett annorlunda ut om Ture Nerman hade accepterat förslaget.

Kampen för reformering av Komintern och en ny international

Under Trotskijs exil på 30-talet blev det naturligt nog lättare för honom att nå ut till breda kretsar genom diverse tidningar, än vad som hade varit fallet under kampen och förvisningen i

²⁹ Artikeln handlar om faran för bonapartism och oppositionens roll och skrevs i oktober 1928. *SocD* översatte den från det tyska Leninbunds tidning *Die Fahne des Kommunismus*.

³⁰ Det är naturligtvis inte uteslutet att någon form av uppmärksamhet ägnades detta viktiga dokument, men inget har hittills påträffats.

³¹ Browns svenska är som synes något staplande och det finns väl anledning att misstänka att han var en svensk arbetare som tillbringat åtskilliga år i amerikansk emigration. I övrigt presenterar Brown på ett någorlunda korrekt sätt den trotskistiska ståndpunkten i en hel rad frågor. Ebbe Linde, sedermera mest känd som poet och översättare, svarade för *Arbetar-Postens* räkning och av hans svar framgår det tydligt hur bristfälliga kunskaperna var i dessa frågor och att det i Sverige inte verkar ha funnits någon egentlig drivkraft för att sätta sig in i frågorna. Den nationella självtillräckligheten talar sitt tydliga språk i Lindes svar. Linde säger sig ha tagit del av *Det verkliga läget i Ryssland* och ”en del öppna brev av Trotskij, samt referat av några tal av honom och hans anhängare.” ”Jag erkänner gärna”, skriver Linde, ”att detta är en föga uttömmande dokumentinsamling”, men detta bekymrar honom inte. Han tänker tills vidare behålla sin ”preliminära uppfattning, att Trotskijs förklarliga personliga bitterhet mot Sovjetunionens ledande män kommit att spela alltför stor (omedveten) roll i hans närmaste anhängares i mångt och mycket berättigade kominternkritik.” Och därvid blev det!

Sovjet. Trots detta är resultatet, med några få undantag, ganska magert vad gäller den svenska arbetarpressen.

I SP:s *Folkets Dagblad* (FD) tryckte man emellanåt artiklar av Trotskij, som behandlade i partiets ögon relativt neutrala områden. Exempel som kan nämnas är artiklarna om ”Nationen och världshushållningen”, FD 15–16.1 1934 och ”Vad är Sovjets röda armé?”, FD 18–19, 22, 25, 29–30.6 1934. Samtidigt tog man med frenesi avstånd ifrån den trotskistiska ”splittringsverksamheten” och kampen för en ny international efter nederlaget i Tyskland 1933.

Något förvånande är att den syndikalistiska *Arbetaren*, naturligtvis med ständiga hänvisningar till Kronstadt och Trotskij som byråkratins ”översatrap” under 1920-talet, ändå återgav en del politiskt mycket intressant material. Det gäller fr. a. den serie som trycktes med rubriken ”Vart går Frankrike?” (12, 14–15, 17.9 1936). Artikelserien introducerades med följande ord: ”Icke destomindre ha vi, med reservation för dessa meningsskiljaktigheter, där de framtråda i hans artiklar, beslutat oss för att likväl publicera dem, därför att de i så många avseenden förefalla oss synnerligen intressanta och i mångt och mycket överensstämmande med våra egna åsikter.”

Det första avsnittet rubricerades symptomatiskt nog med en syndikalistisk felläsning: ”Revolutionärernas plats är i fabrikena” blev ”Revolutionens plats är i fabrikena”.³²

Vid andra tillfällen gick man till häftiga angrepp mot Trotskij för hans ståndpunkt att Sovjetunionen måste försvaras som en urartad arbetarstat. Exempelvis återgav man delar av två artiklar i frågan som publicerats i holländska vänstertidningar och en oförsonligt hållen kommentar av korrespondenten Han Kuijtsen.³³

Trotskijs förödande kritik mot utvecklingen i Sovjetunionen och Komintern sipprade ytterst sparsamt igenom till svenska tidningar och några andra forum stod inte till buds. Nazismens marsch till makten i Tyskland väckte inget synbart intresse för Trotskijs kritik av det tyska kommunistpartiet och en enda liten notis har påträffats om hans inställning till en av 1930-talets stora frågor: det spanska inbördeskriget.³⁴

Moskvarättegångarna

Det allt överskuggande sammanhang som Trotskij uppträder i under 1930-talet i Sverige är de stora rättegångarna mot det gamla gardet av bolsjevikledare som har gått till historien som ”Moskvarättegångarna”. Helt plötsligt blev allt det som Trotskij hade att säga intressant för arbetarpressen och även de borgerliga tidningarna. Under de mest intensiva perioderna i samband med rättegångarna under åren 1936–38, hade Trotskij en verklig möjlighet att nå ut med sina artiklar. Även utgivningen av den stympade versionen av självbiografen *Mitt liv* 1937 bör ses i det sammanhanget.

Det var inte revolutionären Trotskij, den främste företrädaren och snart den ende överlevande från det revolutionära Komintern och bolsjevikpartiet som ännu inte lagt ned vapnen, som drog till sig detta stora intresse. Det var snarare avslöjaren Trotskij, den som satt inne med kunskaper och uppgifter om de lögner som basunerades ut i Moskva, som uppmärksammades.

³² Jfr *On France*, NY 1979, s. 160: ”The place of revolutionists is in the factories!”

³³ ”Trotskij klargör sin inställning till krigsfaran”, *Arbetaren* 4.6 1936.

³⁴ Se nyhetstelegram i *Arbetaren* (”Sovjetbyråkratin saboterar spanska revolutionen”) och *SocD* (”Ryska byråkratin saboterar spanska revolutionen”) 14.1 1937.

En del borgerliga tidningar, som den högerorienterade *Aftonbladet*, kunde till och med trycka artiklar av Trotskij på grund av deras nyhetsvärde.³⁵ I stalinisternas tidningar eller sådana som influerades av dem, bedrevs en hänsynslös lögnkampanj i samband med rättegångarna.³⁶ I den syndikalistiska *Arbetaren* och i *Social-Demokraten* kopplade man oupphörligen samman offren och bödlarna. I den mån man angrep stalinisterna och stalinismen, så var det som trotskisternas tvillingbröder.³⁷ När det gäller det spanska inbördeskriget utgör *Arbetaren* ett undantag, eftersom det syndikalistiska CNT drabbades av repressionen, dirigerad från Moskva, i lika stor utsträckning som andra grupper till vänster om stalinistpartiet.³⁸ I kilbomarnas *Folkets Dagblad* och ungdomsförbundets *Avantgardet* förekom en del seriösa försök att tillbakavisa lögnerna och att presentera Trotskijs tillrättalägganden av processmaterialet.³⁹

Trotskijs och den internationella vänsteroppositionens kamp för att reformera Komintern fram till 1933, när nederlaget i Tyskland visade att det tyska partiet och även Komintern som helhet inte kunde lära av den katastrofala politik som förts, och därefter arbetet för att grunda en ny kommunistisk international, väckte mycket spridda och tunnsådda reaktioner i Sverige. Det som framför allt annat intresserade arbetarpresen var Trotskijs och trotskisternas inställning till Sovjetunionen. *Folkets Dagblad* publicerade exempelvis en intervju som gjorts med Trotskij av den amerikanska pressen i februari 1932, dock med en viss försening.⁴⁰ Tidningen återgav även delar av ett öppet brev till den centrala exekutivkommittén från mars 1932 ("Trotskijs kritik av Komintern", *FD* 24.5 1932).

Intresset stegrades betydligt i samband med att Trotskij blev inbjuden att tala i Köpenhamn i november 1932 i samband med 15-årsjubileet av revolutionen. Den förut nämnda intervjun trycktes just med hänvisning till besöket. Troligen hade *Folkets Dagblad* någon av sina medarbetare närvarande vid mötet och i en kort, försiktig rapport relaterades Trotskijs tal ytterst knapphändigt dagen därpå ("Trotskijs tal", *FD* 28.11 1932). Men nästa dag, 29.11

³⁵ Se exempelvis "Jag anklagar Stalin", *Aftonbladet* 7.3 1938. I ingressen anges att Trotskij förbjudit all publicering som inte var *in extenso*. Trots detta anklagades han av *Ny Dag* för att vara i Torsten Kreugers sold. Se "Trotskij till Sir V:s tidning", *Ny Dag* 8.3 1938.

³⁶ Se bl. a. C.H. Hermansson, "Trotsky och trotskisterna", *Clarté* nr 3/4–5 1939. Se även artiklar i *Ny Dag* som "Kurt Singer — en trotskistisk bedragare", 3.2 1938, "Trotskisterna spränger Frankrikes socialdemokratiska parti", 19.4 1938 och Sven Linderot, "Aktuella partiproblem, IV: Kampen mot trotskismen och Socialistiska Partiet", 20.5 1938.

³⁷ Se "Stalinister och trotskijister", *Arbetaren* 18.11 1936, "Trotskijs drabanter och Stalins livegna i samma kartell", *SocD* 28.8 1936, "Stalin följer Trotskijs lära", *SocD* 16.2 1938 samt artikeln om den gamle mensjeviken Dans besök hos Stockholms Arbetarekommun i *SocD* 30.4 1938. Argumenten är i stort desamma som för närvarande används av företrädare för Gorbatsjovriktningen inom den sovjetiska byråkratin.

³⁸ Se bl. a. "Har Erwin Wolff avrättats?", *Arbetaren* 12.2 1938 och Katia Landau, "Stalinistiska mördare", *Arbetaren* 24.10 1938. Se även "Kommunister kidnappade Kurt Landau", *SocD* 1.11 1937.

³⁹ Bl. a. kan nämnas Sune Kristiansson, "Trotskijs förhållande till Lenin", *Avantgardet* nr 5 1937, broschyren *Moskvaprocessen: Rättvisa eller justitiemord?*, Sthlm 1936 (SP:s förlag, särskilt s. 44–47). En del av Trotskijs skrivelser under Norgeexilen publicerades flitigt i *FD* och några endast där. Se exempelvis brevet till danska *SocD*, daterat 22.8 1936, som aldrig trycktes i den danska tidningen utan i *FD* 26.8 1936 (*Writings of Leon Trotsky 1935–36*, NY 1977, s. 462f n399). Ett kuriöst inslag i försöken att trots allt försvara Trotskij mot alla beskyllningar, är den artikel som trycktes i *Avantgardet* nr 21 1937. Under rubriken "Tuggummi i den underjordiska" översatte man ett stycke ur en artikel från *Novyj Mir* i början av 1917, för att illustrera vilken skicklig skribent Trotskij var. Ingressen inleds med följande konstaterande: "Man må ha vilken tanke som helst om Leon Trotsky och hans livsgärning. En ordets mästare är han."

⁴⁰ "Trotskijs uppfattning om Sovjet-Unionen och kapitalismens kris", *FD* 23.11 1932. Ingressen noterade för säkerhets skull att: "Utan att i alla avseenden dela Trotskijs syn på de frågor han besvarar återger *Folkets Dagblad* hans synpunkter."

1932, meddelade tidningen att läsare hört av sig och klagat över det kortfattade referatet och att man ville ha mer information om vad Trotskij hade sagt i sitt tal ”Till ryska revolutionens försvar”. Därför publicerade man en utförligare redogörelse för talet under rubriken ”Vi skall bygga upp en socialistisk värld — Revolutionens hammare har smidit massornas vilja till stål”, men hela talet översattes inte till svenska förrän 1987 (se *FI* nr 4 1987).

Vid mitten av 1930-talet vistades Trotskij under en period i Norge och närheten bidrog naturligtvis till att nyfikenheten ökade. En emigrant från antingen Tyskland eller Österrike vid namn Kurt Singer, som för övrigt publicerade flera böcker på svenska under decenniet, intervjuade vid två tillfällen Trotskij i hans tillflyktsort Hønefoss i Norge. I likhet med några andra texter i materialet, så är dessa intervjuer inte översatta till några andra språk eller överhuvudtaget kända tidigare.

Den första intervju som Singer gjorde återfinns i den då nystartade *Folket i Bild* (nr 20 1935), som under Karl Kilboms ledning blev en ledande kulturtidning under flera decennier. Den andra publicerades året därpå och refererade till Trotskij som ”Enslingen på Hønefoss” (*FD* 20.6 1936). Singer förefaller att ha läst på dåligt och är mest angelägen om att få reda på Trotskijs åsikter om varför han inte iscensatte en militärkupp för att störta Stalin. Han hänvisar till vänsteroppositionen (”trotskisterna”) som de ”permanenta revolutionärerna” och Singer har tidigare inte heller hört talas om brytningen mellan Lenin och Stalin och Lenins försök att skapa en fraktion tillsammans med Trotskij för att bekämpa byråkratin. I *Det verkliga läget i Ryssland 1929*, som översatts från den tyska utgåvan *Die wirkliche Lage in Russland* från 1928, ägnas åtskilliga sidor åt att klargöra dessa frågor. Singer hade alltså inte ens läst det mest lättillgängliga verket av Trotskij vid den här tiden!

Trotskijs analys av Sovjetunionen och den ryska revolutionens degenerering nådde sin höjdpunkt framför allt i boken om *Den förrådada revolutionen*, som först utgavs på franska 1936. Det enda tecknet på att bokens existens noterats i Sverige, har vi funnit i *FD* 9.1 1937. Under den föga inbjudande rubriken ”Sovjet-Unionen blir borgerlig, klagat Trotskij” lät man Trotskijs sekreterare Erwin Wolf redogöra för den numera klassiska analysen. Introduktionen andas en kvardröjande tveksamhet om vilken ståndpunkt Trotskij intog och det heter att man valt att publicera artikeln ”för att ge våra läsare en orientering i frågan om vad som egentligen är Trotskijs mening.” Artikeln avslutas med ytterligare en kommentar där man menar att ”Trotskijs åsikter tål väl att diskutera”, men att tidningen ”i många frågor” har ”en annan uppfattning”. Vilka dessa avvikande uppfattningar skulle vara, blir man dock inte klok på och det hela avslutas med ”att det finns mycket av sanning i det ovan återgivna.” Vilken oerhörd uppvisning av politisk naivitet och dumhet i en av tidens stora frågor!

Under 1930-talet förekom det inte bara lögnaktiga processer, lönnmord och fabricerade historier om samarbete mellan trotskisterna och fascister eller andra reaktionärer världen kring. Även rena förfalskningar av Trotskijs ståndpunkter prånglades ut med hjälp av fabricerade artiklar, som tillskrevs Trotskij. I juli 1931 publicerade *Pravda* en artikel av Jaroslavskij, ledande stalinist, vari han beskyllde Trotskij för att ha förtalat och fördömt den sovjetiska femårsplanen i den borgerliga pressen. För att illustrera anklagelsen återgavs i faksimil en artikel ur en polsk tidning. Artikeln var dock en förfalskning, vilket genast påtalades av Trotskij.⁴¹ En tidning som inte misstänkte något vad gäller den förfalskade artikeln var *Arbetaren*, som 13.7 1931 återgav artikeln i sammandrag på första sidan och med rubriken

⁴¹ Se ”Scoundrels and their assistants” och ”Letter to The Manchester Guardian”, *Writings of Leon Trotsky 1930–31*, s. 272–274.

”Trotskij i härnad mot diktaturen: 'Tsarismens förtryck fortlever i praktiken'”. Det kan inte ha varit lätt att bilda sig en korrekt uppfattning utan hjälp av material på andra språk!

Ytterligare ett exempel på hur *Arbetaren* direkt förvrängde Trotskij's politiska ståndpunkter är en artikel från maj 1939 om ”Den bonapartistiska statsfilosofin”. Den 11 juli 1939 tryckte tidningen ett långt utdrag som avslutades med en helt felaktig slutsats, som man själv från redaktionens sida hade plockat dit: ”Genom detta resonemang, vars beviskraft verkar övertygande, kommer alltså Trotski till den slutsatsen att sovjetstaten är en klasstat av traditionell typ.”⁴²

Kampen för att bilda en ny revolutionär international ledde till att Fjärde Internationalen bildades i september 1938. Tilldragelsen väckte knappast någons intresse i Sverige och endast några notiser har påträffats om händelsen.⁴³ I oktober hölls ett möte i New York för att fira bildandet av den nya organisationen och någon av de närvarande skrev en rapport till *Arbetaren*, som publicerades först i december. Det var meningen att Trotskij skulle ha talat vid mötet, men det kunde han endast göra via en grammofoninspelning av ett tal som behandlade grundandet. Reportern, som förblivit anonym, hyser onekligen en stor respekt för Trotskij, men han lyckas röra till begreppen ordentligt när han ska redogöra för vad den nya grupperingen representerar. Under rubriken ”Trotskij spår om tider som skall komma: Fjärde internationalen skall storma jorden och himlen!” (*Arbetaren* 19.12 1938) relateras brottstycken ur Trotskij's tal och blandas friskt med personliga funderingar om talaren och den nya internationalen. För denne åhörare låter Trotskij som en röst ur det förflutna: ”Trotskij's anförande uppfriskade minnet av bolsjevismens numera avlagda fraser”. Det program som antogs av grundningskongressen, det s.k. *Övergångsprogrammet*, tycks inte ha varit känt och blev inte översatt förrän drygt 30 år senare.⁴⁴

Andra världskriget och det kalla kriget

Upptakten till det andra världskriget följdes mycket noga av Trotskij och i efterhand finns det inte särskilt många delar av hans analyser som skulle behöva korrigeras. Trots det förutseende och den klarhet som präglar hans artiklar i frågan, så förekom det knappast några försök i Sverige att återge hans ståndpunkter i dagspolitikens avgörande frågor. Särskilt märkbart är detta inom arbetarpresen. Den svenska arbetarrörelsen drevs åt höger av den allt reaktionärare utvecklingen i Europa, med nederlaget i Spanien och förvirringen kring kriget mellan Finland och Sovjetunionen som de kanske viktigaste händelserna.⁴⁵

Mordet på Trotskij i augusti 1940 satte inte bara punkt för en av seklets största revolutionärer utan blev också inledningen till en period som präglades av en mycket markant nedgång för det lilla intresse för analyser och teoretiska diskussioner som ändå hade funnits i den svenska arbetarrörelsen. I nekrologerna över Trotskij finns det inga försök att verkligen överblicka och värdera hans insatser. En av de få som satt inne med en del kunskaper var Bertil Hansson, Clartémedlem och översättare av *Mitt liv* från 1937.

⁴² För rättvisans skull bör det tilläggas att *Arbetaren* även återgav material från Trotskij utan att ägna sig åt att anpassa det till sina egna åsikter. Men det gäller fr. a. artiklar och böcker som smärtfritt gick att passa in i den egna kritiken av stalinismen. Se exempelvis ”Den stalinistiska terrorns teknik”, *Arbetaren* 19.1 1938, som översattes ur den franska boken *Les Crimes de Staline*, Paris 1937.

⁴³ Se bl. a. ”Trotskij proklamerar 4:e internationalen”, *SocD* 29.10 1938.

⁴⁴ *Kapitalismens dödskamp och IVe Internationalens uppgifter*, Halmstad 1969 (Röda Häften. 2).

⁴⁵ Ett av de få exemplen är ”Kreml bedrog hela världen”, *Arbetaren* 20.9 1939.

Antagligen var det Bertil Hansson som författade nekrologen i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning* (GHT) 22.8 1940, signerad "B. H.". Artikeln försöker åtminstone förklara vad Trotskij menade med den permanenta revolutionen, men den betraktas enbart som en process, ett skeende i världsskala som inte direkt påverkar politiken till vardags:

"Den permanenta revolutionen' blev Trotskij's ledande idé, man är frestad att skriva fixa idé. Den har han slagits för i närmare 40 år. Tanken rymmer allt väsentligt av vad som gått under den missbrukade termen 'trotskism'."

Borta är förbindelsen mellan Trotskij's kamp under 1930-talet och den revolutionära Kominterntraditionen. En skribent som däremot hade personliga minnen från den tiden var Bengt Stenmark. Han hade som journalist för arbetarpressen på nära håll betraktat Trotskij's verksamhet under första delen av 1920-talet. I sin långa artikel efter mordet, "Anteckningar om Trotski", skriver Stenmark följande om betydelsen av Trotskij's död:

"Från den dag Hitler segrade i Tyskland utsände de små och fåtaliga trotskistorganisationerna, som leva ett tynande liv i olika länder utanför Ryssland, parollen att skapa en ny international, den fjärde. Denna paroll vann aldrig den tillslutning som Trotski och hans anhängare hade drömt om, och Fjärde internationalen blev ofta hånad, i både Moskva och London, för att den endast var en liten obetydlig sekt utan egentligt inflytande bland arbetarnas breda lager. Men hade icke Trotski nåtts av bråddöden på det sätt som nu skedde och krig, kris och världsnöd på samma sätt som för tjugofem år sedan ännu en gång satt sin prägel på en stor del av världen, är det dock ingen som vet hur denna fjärde international kunnat utveckla sig med den flitige och talangfulle skribent, den glödande, entusiasmerande talare i spetsen, Trotski obestriddligen var." (GHT 13.9 1940)

Även om bilden av Trotskij's personliga betydelse är överdriven, så är ändå den store revolutionärens liv och död inplacerat i sitt historiska sammanhang och ett visst perspektiv ges på hans verksamhet.

Fjärde Internationalen visade sig dock vara mer seglivad än så och under de följande åren förekom det då och då i arbetarpressen små notiser som påminde om dess existens.

I *Arbetaren* 1941 ägde en replikväxling rum om Nils Flygs politiska hemvist. Flyg hade, efter att ha tillhört SP:s ledning under Kilboms tid, 1938 blivit ensam herre på täppan och ledde under de närmaste åren därefter en alltmer uttunnad skara medlemmar rakt in i armarna på den tyska nazismen. När Flygs utveckling började stå klar, så påstod *Arbetaren* i en ledare 8.7 1941 att Flyg tillhörde Fjärde Internationalen.

Dagen därpå, 9.7 1941, svarade en viss T. Elsing, "På den 'Fjärde Internationalens' vägnar och i sanningens intresse" att detta var en gemen lögn som tidningen hade plockat upp ur den stalinistiska malpåsen. I slutet av sitt beriktigande, där han klargjorde de principiella skillnaderna mellan olika riktningar, föreslog Elsing att han skulle presentera ämnet i "en större artikel" i *Arbetaren* eller i tidskriften *Syndikalismen*. Så vitt vi vet accepterades inte förslaget och tidningen avslutade polemiken med att hänvisa till att Elsing visserligen hade rätt, men att man "helt enkelt glömt bort, att det existerade en trotskistisk international".

Efter det att Socialistiska Partiet under Flygs ledning försvunnit ut ur arbetarrörelsen, så förekom det diverse försök att återknyta trådarna tillbaka till vänstersocialismen. Framför allt skedde det i form av Albin Ströms Vänstersocialistiska Partiet (VSP), med tidningen *Arbetar-Posten*. Ur VSP framträdde mot slutet av 1940-talet en grupp, med bl. a. Evald Höglund och Bertil Sävström, som antog namnet Revolutionära Socialistiska Partiet (RSP). Trots organisationens ringa storlek och korta livslängd var den känd i fr. a. socialdemokratiska

tidningar. Socialdemokraterna var tydligt irriterade av RSP:s agerande i samband med hamnarbetarstrejken 1950–51. En tidning, *Internationalen*, publicerades i två nummer, men språkkunskaperna och de ekonomiska förutsättningarna förhindrade uppenbarligen alla försök att publicera texter av Trotskij.⁴⁶

I *Arbetar-Posten*, som utgavs av VSP, återgavs dock emellanåt nyheter om den trotskistiska rörelsen på andra håll i världen.⁴⁷ När Trotskij's dagbok från exilen, *Diary in Exile*, utgavs 1958, återgav man ett par utdrag ur den, bl. a. Trotskij's testamente (*Arbetar-Posten* 30.1, 4.9 1959).

En ytterligare fråga som intresserade arbetartidningarna var brytningen mellan Trotskij's änka Natalia Sedova och Fjärde Internationalen 1951. I ledarstick och artiklar polemiserades till och med kring denna fråga och man beskyllde varandra för att ha missförstått och vantolkat innebörden av brytningen.⁴⁸ I övrigt var både 1940- och 50-talet och även delar av 60-talet ett lågvattenmärke vad gäller intresset för Trotskij's skrifter.⁴⁹

En delvis återupptäckt i studentrörelsens kölvatten

Den så kallade nyvänstern, som under 1960-talet kom att dominera den diskussion som fördes utanför det svenska stalinistpartiet, hade framför allt inspirerats av debatten i England och Frankrike. Bland alla nyvänsterns skrivelser så slank det här och var med något om eller av Trotskij. Ingen av de ledande företrädarna i Sverige kom dock att influeras av Trotskij eller trotskismen. Den svenska nyvänstern valde den mao-stalinistiska vägen. På kontinenten var det annorlunda och där kom flera ledande debattörer att genomgå trotskiserande perioder (Tariq Ali, Alain Krivine, gruppen kring *New Left Review* etc.). Det politiska klimatet var delvis också annorlunda och organisationer med anspråk på att vara trotskistiska fanns företrädna inom både den akademiska världen och inom arbetarrörelsen sedan Trotskij's tid.

En av de som kom att påverka nyvänstern i England i en trotskiserande riktning var Isaac Deutscher, som redan under 1950-talet skrivit sin stora Trotskijbiografi i tre band.⁵⁰ Den svenska studentvänstern, med förankring i nyvänsterns politik, utvecklades dock under slutet av 1960-talet nästan entydigt i maoistisk riktning. Studentorganisationen Clarté, i vars tidskrift en del av tidens intressantare debatt fördes, började redan 1967 angripa Trotskij som en av den kontrarevolutionära vänstersektoriseringens företrädare. I *Clarté* nr 5 1967 publicerade man en artikel av Lennart Kanelind med rubriken ”Trotski – marxist?”, som åter saluförde den gamla skåpmatens.

Den oro som kom till uttryck i dessa tidiga angrepp var knappast befogad. Visserligen utkom en och annan antologi med texter av stora marxister, där även Trotskij ibland kom med på ett hörn (*Bolsjevikkrevolutionen 1917*, 1967 m.fl.) Året innan hade också socialdemokraten Lars Svedgård givit ut sin lilla bok *Leo Trotskij* (Malmö 1966).

⁴⁶ Vi har för avsikt att efter fullbordandet av bibliografin ägna oss åt att skriva RSP:s historia. Dessutom hoppas vi att kunna publicera en del av det unika material som vi har funnit.

⁴⁷ Se t.ex. ”Fjärde Internationalen leder engelska kol- och varvstrejkerna”, *Arbetar-Posten* 6.4 1944.

⁴⁸ Se bl. a. ”Radikal epilög”, *Aftontidningen* 21.6 1951, ”Labor Action mot stalinismen inom 4:de internationalen”, *Arbetar-Posten* 27.7 1951, ”Trotskij's änka...”, *Arbetaren* 22.6 1951 samt ”Trotskism och stalinism”, *Arbetaren* 25.7 1951.

⁴⁹ En något udda publicering återfinns i *Världens bästa tal i urval*, red. Staffan Björck, Sthlm 1962. Ett tal från 1919 under inbördeskriget återges under titeln ”Trotskij ser revolutionens flamma slå upp över hela Europa”.

⁵⁰ Utgavs på svenska 1971–1972.

Likt en stormsvala, eller kanske snarare som ett kuriöst inslag i den delvisa återupptäckten av Trotskijs verk, publicerades en diktsamling av Karl O. Andersson (?), utgiven på Bonniers 1963, med titeln *Contrarevolution* och dedikationen ”Till minnet av Trotski”. I boken återfinns ett par dikter med anknytning till Trotskij. Någon stor poesi är det inte fråga om och innebörden är något kryptisk. Ett par citat:

Hommage till Trotski

Den ständiga revolutionens tionde musa
[...]

Oh, politiker som skall komma, rebeller
minnes Trotski, levande på spökparketten

Det märkliga hyllandet av Trotskij fortsätter med en dikt, ”Min bästa dikt”, som travar på i den valhända modernism som präglar diktsamlingen. I sin helhet lyder dikten:

Ty jag säger det
att den kommunist
som av mina dikter
inte tycker bäst om
hyllningsdikten till Trotski
han borde utträda ur partiet
och sälla sig till Stalin

Om det finns någon läsare som har upplysningar om Karl O. Andersson och hans diktsamling *Contrarevolution*, så vore vi mycket tacksamma.

En av de böcker som kom att fascinera många läsare ur studentmiljön i Västeuropas dominerande länder under de här åren, var Trotskijs historiska verk om *Ryska revolutionens historia* i tre delar från början av 1930-talet. Den sedermera legendariska satirtidningen *Puss* inledde sin utgivning med att i nr 1 (1968) trycka ett utdrag ur revolutionshistorien och under de följande åren förekom olika utdrag i böcker och tidskrifter. Den första delen publicerades i sin helhet först 1988 av Bokförlaget Röda Rummet.⁵¹

Under åren 1969–1973 förändras läget, ett flertal Trotskijböcker publiceras, och de första organisationer bildas som åberopar sig på den trotskistiska traditionen, Revolutionära Marxister och Bolsjevikgruppen. I snabb följd publicerades följande titlar av Partisanförlaget:

1969: *Litteratur och Revolution, Den förrådada revolutionen, Den permanenta revolutionens epok* (en antologi sammanställd av Isaac Deutscher), *Kapitalismens dödskamp och IVe Internationalens uppgifter*.

1971: *Kommunismen och terrorn*.

1972: *Resultat och framtidsutsikter, Den nya kursen (1923), Till marxismens försvar*.

1973: *Den permanenta revolutionen*.

Dessutom utgavs *Den unge Lenin* av Aldus/Bonniers 1970. Ytterligare volymer annonserades av Partisanförlaget, men begravdes antagligen i René Coeckelberghs personliga politiska utveckling, som snabbt gled högerut efter 1974.

⁵¹ Enstaka delar återfinns fr. a. i den akademiska antologin *Sovjet*, Malmö 1971 (Problem i modern historia), den av Ernest Mandel redigerade *Arbetarkontroll, arbetarråd, arbetarstyre*, Halmstad 1971, *Den permanenta revolutionens epok*, 1969 samt *FI* nr 4 1973.

Bokförlaget Röda Rummet har under början av 1980-talet tryckt om de flesta av titlarna samt givit ut ett par tidigare ej översatta verk: faksimilutgåvor av *Min flykt från Sibirien* (ursprungligen tryckt 1924) och *Mitt liv*, diskussionerna kring tillkomsten av Fjärde Internationalens grundningsdokument och en nyöversättning av själva programmet i *Övergångsprogrammet* (1977) samt *Kampen mot Hitler* (1983).

Vid sidan av Socialistiska Partiet (tidigare RMF och KAF), som varit starkt associerat med både Partisanförlaget och Röda Rummet, så har olika mindre grupperingar som återoppar trotskismens traditioner också publicerat några viktiga texter av Trotskij, om än i blygsammare skala. Offensivgruppen har översatt och publicerat texter som *Stalinism eller bolsjevism* från 1937, *Spanska revolutionen 1931–37* (Lärdomar av Spanien) samt manifestet från maj 1940 om det imperialistiska kriget och den proletära världsrevolutionen. Även lambertisterna, Internationella Socialister, utgav under sin existens som självständig organisation i Sverige en broschyr med två tal av Trotskij från 1927 (*Vänsteroppositionens kamp mot den stalinistiska kontrarevolutionen*).⁵² Men frånvaron av Trotskijmaterial är påfallande i den antistalinistiska delen av den svenska vänstern.

Under slutet av 1960-talet och en bit in på 1970-talet översattes en hel del intressanta böcker med anknytning till Trotskij. Det gäller bland andra John Reeds skildring av oktoberrevolutionen i *Tio dagar som skakade världen* (Sthlm 1967), Jean-Jacques Maries *Trotskismen* (Sthlm 1973) med utdrag ur flera Trotskijtexter samt antologierna *Paris-kommunen* (Sthlm 1971) och *Etik, politik, revolution* (1971), båda med viktiga artiklar av Trotskij. Reeds klassiska bok publicerades ursprungligen 1919 med ett förord av Lenin, som anbefalldes den till läsning för varje medveten arbetare. Det dröjde nästan ett halvt sekel innan boken översattes och då av ett vanligt kommersiellt förlag (Rabén & Sjögren).

Tidskriften *Fjärde Internationalen* har under årens lopp tryckt ett antal centrala texter från 1920- och 30-talet. Förutom redan nämnda kan följande noteras: ”Den kapitalistiska utvecklingskurvan” från 1923 (*FI* nr 3 1973), ”Tre uppfattningar om den ryska revolutionen” från 1939 (*FI* nr 3 1974), ”Fackföreningarna och revolutionärerna” (*FI* nr 5 1974), ”Leo Trotskij om enhetsfronten” (*FI* nr 2 1980), ”Klassen, partiet och ledarskapet” från 1940 (*FI* nr 3 1980) och teserna från 1934 om ”Kriget och Fjärde Internationalen” (*FI* nr 4 1983). I *FI* nr 4 1988 återges en hel rad dokument från perioden 1933–34, som alla behandlar nödvändigheten av att bryta med Komintern efter Hitlers seger i Tyskland.

Slutord

I samband med oktoberrevolutionen 1917 framträder Leo Trotskij även för den svenska arbetarrörelsen och en bredare politiskt intresserad allmänhet, som en av de ledande företrädarna för den revolutionära regeringen. I rollen som folkkommissarie, för utrikes ärenden, transportväsendet och som krigskommissarie, framstår han som den främste ledaren vid sidan av Lenin för den nya kommunistiska rörelse som växer fram under slutet av 1910-talet och början av 20-talet. Hans insatser för att formulera en revolutionär politik för Kommunistiska Internationalen under åren 1919–1924 väcker starkt intresse i den svenska arbetarrörelsen och inom den kommunistiska delen av arbetarklassen blir han en populär och omhuldad ledare för den internationella rörelsen.⁵³

⁵² Se även artikeln ”Strejker i en arbetarstat” från 1922, *Socialistisk Politik* nr 1 (juni 1982).

⁵³ Se t.ex. förstasidan i *Stormklockan* nr 10 1923 om ”Röda Arméns 5-årsdag”. Artikeln illustreras av en bild på Trotskij med följande text: ”de vita generalernas ’onda dröm’, den segerrika Röda arméns oförliknelige organisatör och ledare”.

Någon djupare förståelse av det revolutionära Kominterns politik kan man knappast finna i det svenska partiet (SKP) och partiledningen gör inget som helst motstånd i politiska frågor när den stalinistiska kampanjen mot Vänsteroppositionen och Trotskij personligen inleds 1924. Det motstånd som Kominternledningens ”bolsjevisering”, under Zinovjevs ledning, möter i SKP är helt baserat på en glidning högerut mot vänsterreformistiska ståndpunkter. I förbifarten protesterade Höglund och andra mot behandlingen av Trotskij och oppositionen, men politiskt hade Höglundgruppen ingenting att tillföra.

Stalinismens syn på Trotskij och trotskismen är helt och hållet ett importerat fenomen. Någon spontan antitrotskism går inte att finna i Sverige. Det är först efter sprängningen av SKP 1929, som Kominternledningen får en lydig partiledning i SKP och under 1930-talet deltar Kominternpartiets ledare, Hagberg, Gustav Johansson, Fritjof Lager och t.o.m. den unge Hermansson, i jakten på trotskister, inbillade eller verkliga.

Den uteslutna delen av SKP, som i början av 30-talet antar namnet SP och knyter band med den internationella högeroppositionen inom den kommunistiska rörelsen, intar länge en tveksam hållning till ”Trotskijfrågan”. När trotskisterna bryter med Komintern 1933 ökar tveksamheten och under resten av decenniet intar SP rollen av försiktig förespråkare för en mer modererad syn på Trotskij än den som återfanns bland syndikalister och stalinister. För syndikalisterna i SAC och socialdemokratin blev Trotskij aldrig något annat än en tragisk gestalt ur det förgångna, som själv bar en stor del av skulden till sitt öde.

När det kalla krigets mörker började lätta under 1960-talet dyker Trotskij åter upp som en viktig referenspunkt i den europeiska studentrörelsen och flera av rörelsens ledande gestalter åberopar hans teorier. Men denna renässans, och en renässans är det tveklöst fråga om, har en slagsida åt det kulturradikala hållet. Trotskij som surrealisterna Bretons samarbetspartner, motståndaren till socialrealismen etc., framstår som en ”intressant” teoretiker för kulturvänstern, snarare än den revolutionäre teoretikern och ledaren Trotskij.

Till och med när det bildas organisationer som åberopar sig på Trotskijs namn och teorier, så förblir kärnan i Trotskijs verksamhet, den period när han står i ledningen för sovjetstaten och Komintern 1917–1924, något av ett fördolt faktum. Försök görs onekligen under 1970-talet att återupptäcka Kominterntraditionen (*Den proletära enhetsfronten*, 1973 m. m.), men något djupare återgripande förekommer knappast. Denna slutsats kan också sägas gälla för 1980-talet. Vår förhoppning är att bibliografin ska kunna bli en del av ett nytt och mer helgjutet intresse för Trotskijs insatser.

Oktober 1990

Per-Olof Mattsson

Christer Franzén

P. S. Om någon läsare tror sig känna till eller är innehavare av kopior eller exemplar av sällsynta översättningar till svenska av Trotskijtexter, så är vi ytterst tacksamma för ett meddelande om saken.

Tillägg

Kilbom, som representant för EKKI, på den 8–9 mars 1928 på SKP:s CK:s möte ”rapporterade om trotskisternas verksamhet och har själv formulerat rapportens huvudpunkter i Centralkommitténs protokoll.” (Gustav Johansson, *Trotskij och trotskismen*, Sthlm 1937, s. 21)